„Exilové internacionály“ ve studené válce jako nástroj boje proti komunismu

Martin Nekola

Následující stať se zabývá málo známou kapitolou studené války, totiž okolnostmi vzniku a činností nadnárodních organizací, které ustavili na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století na Západě exulanti ze zemí, které se ocitly za železnou oponou. Tento text si nemůže činit ambice detailně analyzovat všechny aspekty komplikované exilové politiky, ideologickou fragmentaci exilu ani metody protikomunistické propagandy, byť to vše spolu velmi úzce souvisí. Jeho účelem je rámcově uvést do problematiky a poskytnout základní přehled nadnárodních exilových organizací vzniklých na politicko-ideologické či profesní bázi. O řadě z nich překvapivě dosud nebyla publikována žádná odborná práce a rovněž na soudobé české historiografii spočívá v tom směru jistý dluh. Do činnosti těchto organizací totiž výrazně promlouvali i našinci, často ve vysokých funkcích. Polozapomenutá jména a zajímavé osudy jejich nositelů snad i na základě tohoto textu přilákají zasloužený badatelský zájem.¹

Príslušníci mnoha evropských národů byli nuceni po druhé světové válce opustit své domovy. Nad velkou částí kontinentu, kterou Rudá armáda osvobodila od naci-smu, se zároveň stahovalo nebezpečí ovládnutí novou, tentokrát „rudou“ totalitou. Všude tam, kde získala silné postavení komunistická hnutí podporovaná Moskvou, se nezvratně blížila chvíle rozhodujícího mocenského střetu. Rádoby koaliční „národní fronty“ fungovaly jen s velkými problémy, komunisté se připravovali na převzetí

1 Autor přítomného článku by těmto osobnostem rád později věnoval samostatnou studii, také proto o nich zde není pojednáno podrobněji než o představitelích exilových organizací pocházejících z jiných zemí.

neomezené moci a likvidaci politické konkurence. V Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku, Polsku nebo Československu odpočítával pluralitní politický systém poslední měsíce.² Někde komunisté zvítězili ve volbách, jinde dosáhli svých cílů prostřednictvím vydírání, policejních represí, výhrůžek sovětským zásahem, informátorů a sabotérů uvnitř ostatních stran (parlamentní a mimoparlamentní metody boje o moc se obvykle doplňovaly). Jak prohlásil již v březnu 1946 Winston Churchill v proslulém projevu v americkém Fultonu, nad Evropou se spouštěla železná opona.

Politici opONENTI z řad socialistických, agrárních či křesťanskodemokratických stran se během let 1945 až 1948 ocitli na černé listině, v takzvaných lidových demokraciích se s nimi do budoucna nepočítalo. Neměli jednoduchý výběr: buď čekat na téměř jisté uvěznění a „spravedlivý“ trest jménem „pracujícího lidu“, anebo se pokusit odejít do exilu a zahájit odboj proti komunistické moci zvenku. V mohutné uprchlické vlně směřující na Západ se tak ocitlo mnoho politiků, diplomatů, vysokých státních úředníků, vojáků či žurnalistů. Za hranice se dostali často za velmi dramatických okolností,³ nejednou s pomocí západních zastupitelských úřadů. Připomeňme namátkou případy vrcholného představitele Bulharského národního zemědělského svazu (*Bulgarski Naroden Zemedelski Sojuz*) Georgiho M. Dimitrova, místopředsedy československé vlády Petra Zenkla či předsedy maďarského parlamentu Bély Vargy, které „propašovali“ přes hranice zaměstnanci amerických ambasad. Předsedovi poválečné rumunské vlády generálu Nicolae Rădescovi pro změnu zařídili útěk Britové.

Jakmile se politické elity vypuzené komunisty ocitly v západní Evropě či ve Spojených státech amerických, cítily potřebu okamžitě zformovat odbojovou síť a začít pracovat na svržení režimů doma. Očekával se brzký konflikt Západu s Východem a pro tyto osobnosti bylo užitečné stát po boku vlád svobodného světa. Roli tu jistě hrála i osobní ctižádostivost a přesvědčení, že jakákoliv funkce v exilu se jednou automaticky stane předpokladem k tomu, aby zaujali významné politické postavení ve vlasti zbavené útlaku. Motivem pro bývalé politiky, aby se stavěli do rolí exilových vůdců, přirozeně byl i pocit odpovědnosti k těm spoluobčanům, kteří se zoufale tísnili v uprchlických táborech a vzhlíželi k autoritám, od nichž očekávali rozhodné činy na mezinárodní scéně, jakož i sounáležitost s odpůrci komunismu doma.⁴

2 Blíže viz TEJCHMAN, Miroslav: *Sovětizace východní Evropy: Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944–1948*. Praha, Historický ústav AV ČR 1995; srv. NAIMARK, Norman: *The Sovietization of Eastern Europe (1944–1953)*. In: LEFFLER, Melwyn – WESTAD, Arne Odd (ed.): *The Cambridge History of the Cold War*, sv. 1. Cambridge, Cambridge University Press 2010, s. 175–197.

3 Cesty československých politiků na Západ popisuje zejména Zora Dvořáková v knize *Politické exilové příběhy: Osudy změněné 25. únorem 1948* (Praha, Epocha 2004).

4 Viz ZAKE, Ieva: *Experience of Political Exile and the Nature of Ethnic Prejudice*. In: MAZURKIEWICZ, Anna (ed.): *East Central Europe in Exile*, sv. 2: *Transatlantic Identities*. New-castle, Cambridge Scholar Publishing 2013, s. 152–160.

Politická akce v exilu

Z pohledu exilových elit existovaly tři primární způsoby, jak se zapojit do politických aktivit, které se navzájem propojovaly a doplňovaly. Koncentrovat síly bylo možné v rámci a) politických stran, b) národních výborů, c) ideologických, popřípadě odborných „internacional“.

Politické strany

Problematika politického stranictví v exilu stále patří k málo probádaným stránkám historie období studené války. Například v české či polské odborné a memoárové literatuře se setkáme s řadou případových studií,⁵ obecná analýza fenoménu však dosud chybí. Představitelé stran, které komunisté doma buď zcela rozprášili, nebo změnili v neškodné satelity, se pokoušeli navázat na předchozí válečnou činnost v exilu. Pracovali ve zcela neobvyklých a skromných podmínkách, za omezených financí a nedostatku personálu. Tomu se musely přizpůsobit organizační struktury stejně jako způsob komunikace vedení s členskou základnou. Chyběl také jeden podstatný prvek, totiž zpětná vazba od voličů. Exilové strany přesto vznikaly velmi záhy, jejich zárodečné buňky o sobě dávaly vědět již v uprchlických táborech. Pořádaly se tam schůze a porady, vycházely informační oběžníky a jednoduché tiskoviny. Podle míst pobytu ústředních činitelů se těžiště stran přesouvala z Evropy do Ameriky a zpět, případně existovalo více center, která někdy respektovala autoritu předsednictva, vzdáleného třeba tisíce kilometrů, jindy se vůči němu stavěla do opozice a vykonávala vlastní nezávislou politiku. Život těchto exilových subjektů tak mnohdy zaměstnávaly a vyčerpávaly vnitřní rozepře, vylučování neposlušných a přetahování o vedoucí postavení. Politické strany si každopádně v exilu zpočátku udržovaly klíčovou úlohu a vycházely z nich první iniciativy ke sbližování a spolupráci.⁶

5 Viz např. DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrární strana: Její rozmach a zánik*. Brno, Atlantis 1998; HRUBÝ, Karel (ed.): *Léta mimo domov: K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Praha, Dr. Eduard Grégr a syn 1996; FIC, Victor M.: *Československá strana národně sociální v exilu*. Brno, Prius 2002; CZUBIŇSKI, Antoni: *Stronnictwo Demokratyczne 1937–1989*. Poznań, Instytut Historii UAM 1998; SIWIK, Anna: *Polska Partia Socjalistyczna na Emigracji w Latach 1945–1956*. Kraków, Księgarnia Akademicka 1998; ZIELONKA, Aleksander: *Polskie Stronnictwo Ludowe od Mikołajczyka do Pawlaka*. Krzeszyce, ASTRA 1992 ad.

6 Z politických stran, které v exilu obnovily činnost, měly vedoucí postavení následující: Albánie – Národní fronta (*Balli Kombëtar*), Hnutí zákonost (*Legaliteti*); Bulharsko – Bulharský národní zemědělský svaz (*Bulgarski Naroden Zemedelski Sojuz*), Bulharská sociálnědemokratická strana (*Bulgarska Socialdemokraticeska Partia*), Svazek (*Zveno*); Československo – Československá strana národněsocialistická, Československá strana lidová, Československá strana sociálnědemokratická, Demokratická strana, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana); Estonsko – Křesťanskodemokratická strana (*Kristlik demokraatlik partei*), Agrární strana (*Põllumeestekogud*), Estonská sociálnědemokratická strana (*Eesti sotsialdemokraatlik partei*); Maďarsko – Maďarská sociálnědemokratická strana (*Magyarországi Szociáldemokrata Párt*), Nezávislá malorolnická, zemědělská a občanská strana (*Független Kiszgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt*), Maďarská křesťanskodemokratická

Národní výbory

Jako další nutný předpoklad pro zahájení politických aktivit v exilu byla vnímána integrace na bázi zastřešujících národních organizací – komitétů, v nichž se podle představ jejich zakladatelů měly sdružovat demokratické (tedy nekomunistické a nefašistické) politické směry a které by se těšily dostatečné vážnosti, aby byly uznány západními vládami a mohly s nimi jednat. Některé tyto výbory navazovaly na činnost podobných subjektů a exilových vlád soustředěných v Paříži, a zejména v Londýně v letech druhé světové války.⁷ V případě Poláků či pobaltských národů tyto struktury nepřestaly fungovat ani po jejím skončení a promlouvaly do formování nového, protikomunistického exilu. Krátce po příchodu do Spojených států v říjnu 1947 zahájil Stanisław Mikołajczyk, předseda polského válečného exilového kabinetu v Londýně, komplikované budování jednotné organizace demokratických Poláků. O měsíc později se pod předsednictvím monsignora Bély Vargy ustavil Maďarský národní výbor (*Magyar Nemzeti Bizottság*). Po Bulharském národním výboru – Svobodném a nezávislém Bulharsku (*Bulgarski nacionalen komitet – Svobodna i nezavisima Bulgaria*) v lednu a Radě svobodného Československa v únoru 1949 se v květnu téhož roku prezentoval také Rumunský národní výbor (*Comitetul Național Român*), následován v prosinci Výborem pro svobodnou Albánii (*Komiteti Shqipëria e lirë*). Až o dvě léta později byly v rychlém sledu ustaveny národní výbory svobodných Estonců (*Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides*), Lotyšů (*Latviešu brīvs konslijs*) a Litevců (*Lietuvos laisvės komitetas*). Vyjmenované organizace měly podporu americké vlády a prostřednictvím Národního výboru pro svobodnou Evropu (*National Committee for Free Europe – NCFE*)⁸ čerpaly finance na svou činnost. Vedle toho

unie (*Magyar Keresztény Népmozgalom*), Občanská demokratická strana (*Polgári Demokrata Párt*); Litva – Litevská křesťanskodemokratická strana (*Lietuvių Krikščionių Demokratų Partija*), Litevská sociálnědemokratická strana (*Lietuvos Socialdemokratų Partija*), Rolnický lidový svaz (*Valstiečių Liaudininkų Sąjunga*); Lotyšsko – Lotyšská sociálnědemokratická dělnická strana (*Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija*), Lotyšská farmářská a malorolnická strana (*Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija*), Křesťanská dělnická unie (*Kristīgo darba ļaužu savienība*); Polsko – Demokratická strana (*Stronnictwo Demokratyczne*), Strana práce (*Stronnictwo Pracy*), Národní strana (*Stronnictwo Narodowe*), Polská lidová strana (*Polskie Stronnictwo Ludowe*), Polská socialistická strana (*Polska Partia Socjalistyczna*); Rumunsko – Národní liberální strana (*Partidul Național-Liberal*), Národní rolnická strana (*Partidul Național-Țărănesc*), Rumunská sociálnědemokratická strana (*Partidul Social Democrat Român*); Jugoslávie – Chorvatská rolnická strana (*Hrvatska seljačka stranka*), Slovinská lidová strana (*Slovenska ljudska stranka*), Srbská rolnická strana (*Srpska zemljoradnička stranka*), Jugoslávská národní strana (*Jugoslovenska nacionalna stranka*), Jugoslávská demokratická strana (*Jugoslovenska demokratska stranka*).

7 Blíže viz CONWAY, Martin – GOTOWITCH, José (ed.): *Europe in Exile: European Exile Communities in Britain 1940–1945*. New York, Berghan Books 2001.

8 Národní výbor pro svobodnou Evropu – od roku 1953 známý jako Výbor pro svobodnou Evropu (*Free Europe Committee*) – vznikl v červnu 1949 jako výsledek pokusů o koordinaci aktivit politických exulantů z východního bloku. Výbor byl financován oficiálně z darů soukromých sponzorů, skryté z fondů Ústřední zpravodajské služby (CIA). Pomáhal hledat exulantům odpovídající uplatnění, vydával jejich publikace a články, pořádal univerzitní přednášky či interview v rozhlasu, v nichž upozorňovali americkou veřejnost na nebezpečí

Setkání vedoucích osobností exilových organizací ze střední a východní Evropy v New Yorku v září 1954. Československý politický exil reprezentoval (čtvrtý zleva) Petr Zenkl (foto Immigration History Research Center, University of Minnesota, Minneapolis)

se samozřejmě zrodila řada dalších sdružení toho typu, jejichž program se zdál příliš radikální nebo jež zastupovaly osoby s problematickou válečnou minulostí. Hranice byla velmi nejasná a jakákoliv oficiální podpora, navíc spojená s peněžními dotacemi, se stala předmětem neustálých tahanic, pomluv a obviňování. Přestože národní komitáty pod křídly Národního výboru pro svobodnou Evropu poskytovaly organizační platformu jen části exilového politického spektra, i tak trpěly vnitřními problémy, osobními animozitami, opakovanými rozpady a sjednocováním. Ke sporům o funkce se přidaly třeba rozdílné názory na metody politického boje a propagandy či na podobu budoucího uspořádání ve vlasti po porážce komunismu.

světového komunismu a sloužili zájmům americké zahraniční politiky. Od počátku 50. let se uskutečnilo několik významných projektů z dílny NCFE. Za všechny je třeba uvést samozřejmě Rádio Svobodná Evropa a Rádio Svoboda (*Radio Free Europe / Radio Liberty*), propagandistickou kampaň „Tažení za svobodu“ (*Crusade for Freedom*), Univerzitu Svobodné Evropy v exilu (*The Free Europe University in Exile*) či „exilové Spojené národy“, Shromáždění porobených evropských národů (*Assembly of Captive European Nations – ACEN*). (Blíže viz KÁDÁR-LYNN, Katalin (ed.): *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by NCFE*. St. Helena (California), Helena History Press 2013.)

Krise postihly všechny národní výbory bez výjimky, tlumily jejich aktivity a vážně narušovaly důvěryhodnost v očích exilové veřejnosti.⁹

Nadnárodní organizace

Představy agrárníků, liberálů, křesťanských a sociálních demokratů o ideálním uspořádání společnosti, vývoji jednotlivých zemí i celé Evropy se logicky různily. Jen několik ústředních motivů, jako svržení komunistických režimů a mírová hospodářská a politická integrace kontinentu, jim bylo společných. Konkrétní kroky a vrstvy společnosti, o něž se chtěli při realizaci opírat, exiloví politici volili dle svého ideologického přesvědčení. Rodícím se stranám, čelícím vážným potížím, nezbývalo než hledat spojence mezi podobně zaměřenými exilovými subjekty. Takový postup nebyl v celoevropském měřítku ničím neobvyklým již mezi světovými válkami.

Křesťanskodemokratická hnutí ustavila svou jednotnou základnu již v květnu 1926 pod názvem Mezinárodní sekretariát demokratických stran křesťanské inspirace (*Secrétariat International des Partis Démocratiques d'Inspiration Chrétienne* – SIPDIC). Šlo o téměř neznámé společenství s kanceláří v Bruselu, v němž se konstantně prohlubovaly rozpory mezi katolictvím a protestantstvím i kvůli rozdílnému vztahu členských stran k silicímu fašismu. Již ve třicátých letech činnost sekretariátu stagnovala, s počátkem druhé světové války ustala zcela.¹⁰

Kooperaci agrárních a malorolnických stran mezi válkami zaštiťoval Mezinárodní zemědělský výbor (*Comité International d'Agriculture*) v Paříži, Mezinárodní zemědělský ústav (*L'Istituto internazionale di agricoltura*) v Římě, ale i takzvaná První zelená internacionála – Mezinárodní agrární bureau, za jehož zrodem v roce 1921 v Praze stál předseda Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu Antonín Švehla.¹¹

Socialistické „internacionály“ navazovaly na tradici z 19. století a po první světové válce se jich zrodilo hned několik. Ve švýcarském Bernu to byla Mezinárodní socialistická komise (*International Socialist Commission*) a ve Vídni Mezinárodní pracovní společenství socialistických stran (*Internationale Arbeitsgemeinschaft Sozialistischer Parteien*), v květnu 1923 se pak obě organizace v Hamburku spojily do Socialistické

9 Blíže viz NEKOLA, Martin: Za osvobození porobených národů: Politické organizace protikomunistických exilů ze středovýchodní Evropy a Balkánu ve srovnání. In: *Soudobé dějiny*, roč. 20, č. 1 (2012), s. 37–70; srv. LEICH, John F.: Great Expectations: The National Councils in Exile 1950–1960. In: *The Polish Review* (New York), roč. 35, č. 3–4 (1990), s. 183–196.

10 Blíže viz MÜLLER, Guido: Das „Secrétariat International des Partis Démocratiques d'Inspiration Chrétienne“ 1925–1939: Ein vorweggenommenes Exil katholischer Demokraten in der Zwischenkriegszeit. In: GEHLER, Michael – KAISER, Michael – WOHNOUT, Wolfram (ed.): *Christdemokratie in Europa im 20. Jahrhundert*. Wien, Böhlau 2001, s. 559–573.

11 Blíže viz KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: Sen o slovanské agrární spolupráci: Antonín Švehla – ideový a organizační tvůrce Mezinárodního agrárního bureau. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Sborník Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště, Slováké muzeum 2008, s. 35–42; srv. INDRASZCZYK, Arkadiusz: *Zielona Międzynarodówka: Współpraca partii chłopskich z państw Europy Środkowej i Wschodniej*. Warszawa, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2008.

a dělnické internacionály (*Labour and Socialist International*), která měla tvořit protipól Moskvou řízené Kominterny.¹²

Ideologicky spřízněné strany ze střední a východní Evropy a balkánských zemí se do těchto nadnárodních struktur zapojovaly s většími či menšími úspěchy. Druhá světová válka sice přivodila zánik uvedených subjektů, nepřetrhala však zcela staré vazby. Změněná mezinárodní situace, hrozba sovětské expanze a sjednocování Evropy po válce s sebou pak přinesly opětovný zájem o integraci ideologicky příbuzných politických subjektů.

Na ustavujícím kongresu u belgického Lutychu 3. června 1947 vznikly Nové mezinárodní skupiny (*Nouvelles Équipes Internationales* – NEI), které se měly stát klubem křesťanskodemokratické inspirace, otevřeným politickým stranám i intelektuálním kruhům z různých zemí, jenž by kladl důraz na sociální aspekt sbližování evropských států. Okruh zakladatelů čítal významná jména včetně otců moderní myšlenky sjednocené Evropy Georgese Bidaulta, Konrada Adenauera, Alcide de Gasperiho, Paula van Zeelanda a Roberta Schumana, kterého plénium zvolilo také prvním předsedou.¹³

Z iniciativy britských labouristů a jako přímá reakce na únorový převrat v Československu vznikl v březnu 1948 Výbor mezinárodní socialistické konference (*Committee of the International Socialist Conference* – COMISCO). Chtěl navázat na činnost předválečných socialistických internacionál, ale přitom být mnohem razantnější vůči komunismu. To záhy prokázal třeba jednomyslným vyloučením Italské socialistické strany kvůli její závislosti na Italské komunistické straně.¹⁴ Po frankfurtské konferenci v červenci 1951, kde byla vydána zásadní „Deklarace základních principů a cílů demokratického socialismu“, se výbor COMISCO zároveň transformoval v novou Socialistickou internacionálu (*Socialist International*).

Jako protiváha prosovětské Světové odborové federace (*World Federation of Trade Unions*) byla na konferenci v Londýně 7. prosince 1949 založena Mezinárodní konfederace svobodných odborů (*International Confederation of Free Trade Unions* – ICFTU). Ač ji organizačně opanovali především zástupci amerických, britských a francouzských odborových centrál, sdružovala delegáty z celkem třiapadesáti zemí.

Přijetím takzvaného Oxfordského manifestu v dubnu 1947 započala činnost Světové liberální unie (*World Liberal Union*) neboli Liberální internacionály (*Liberal International*). Její podobu a politické principy určoval zejména španělský spisovatel, diplomat a pacifista Salvador de Madariaga.¹⁵

12 Viz LAIDLER, Harry W.: *History of Socialism: An Historical Comparative Study of Socialism, Communism, Utopia*. London, Routledge 1998, s. 747–784.

13 Viz BECKER, Winfried: Die Nouvelles Equipes Internationales und der Föderalismus. In: *Historisch-Politische Mitteilungen*, č. 15. Köln/R., Konrad-Adenauer-Stiftung – Böhlau 2008, s. 97–101.

14 Srv. KEMSEKE, Peter van: *Towards an Era of Development: The Globalization of Socialism and Christian Democracy 1945–1965*. Leuven, Leuven University Press 2006, s. 53–67.

15 Blíže viz MADARIAGA, Salvador de: *Portrait of a man standing*. London, Allen & Unwin 1968 (také Tuscaloosa, University of Alabama Press 1968).

Záviselo na konstelaci uvnitř jednotlivých mezinárodních organizací, zda mohlo být představitelům exilů ze střední, východní a jihovýchodní Evropy přiznáno plné členství, zda byli přizváni v roli pozorovatelů, anebo zcela odmítnuti. V každém případě však nemínili vzdát se práva politicky a profesně se sdružovat a upnuli síly směrem ke společným projektům, prezentovaným často jako plnoprávné exulantské odnože již existujících organizací. Nalezli v nich záštitu, možnost realizace a další vítaný prostředek zápasu se společným nepřítelem.

V dalším výkladu jsou představeny nejznámější z těchto „exilových internacionál“, okolnosti jejich vzniku, vývoj, program, případně významné osobnosti v jejich čele. Pouze důkladný rozšiřující výzkum by dostatečně objasnil, v jaké míře se ta která národní exilová reprezentace zapojila do formování těchto nadnárodních organizací, přesto lze bez pochybností konstatovat, že prvenství v tomto ohledu třímají Poláci, kteří význačně promluvili do vzniku a činnosti každé z nich.

Mezinárodní rolnická unie

V exilu obnovilo činnost plných osmnáct agrárních a malorolnických stran, původem ze všech evropských zemí za železnou oponou, od Albánie po Estonsko. Vůdci některých z nich – Ferenc Nagy z maďarské Nezávislé malorolnické, zemědělské a občanské strany (*Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt*), Georgi M. Dimitrov z Bulharského národního zemědělského svazu (*Bulgarski Naroden Zemjedelski Sojuz*), Vladko Maček z Chorvatské rolnické strany (*Hrvatska seljačka stranka*) a Milan Gavrilović, zastupující srbské agrárníky, do roku 1945 sdružené v Zemědělské straně (*Zemljoradnička stranka*) – vzájemně konzultovali o možnostech ustavit jednotné byro, které by hovořilo za utlačovaný rolnický stav v jejich zemích a přinášelo západní veřejnosti zprávy o škodách způsobených kolektivizací a dalšími radikálními kroky komunistických režimů.¹⁶

Čtvrtého července 1947 se tito politici sešli na rozhodujícím jednání ve Washingtonu, kde pak společně oznámili vytvoření Mezinárodní rolnické unie (*International Peasant Union* – IPU) s logem zeleného čtyřlístku. Vytvořili ústřední výbor nové organizace a připravili veřejné prohlášení o jejích cílech a zásadách. Kromě požadavku na obnovu suverenity zemí východní Evropy prezentovali i své představy o cestě k budoucím Spojeným státům evropským. V lednu 1948 rozšířili ústřední výbor ještě zástupci Polské lidové strany (*Polskie Stronnictwo Ludowe*), Národní rolnické strany (*Partidul Național-Țărănesc*) z Rumunska a československé agrární strany v exilu. Sbližování rolnických stran a proces utváření „zelené internacionály“ IPU byly završeny ve dnech 24. až 27. května 1948, kdy se uskutečnil v hotelu Sheraton ve Washingtonu, D.C. její první kongres, na němž bylo zvoleno vedení IPU a dohodnuto složení jejích orgánů.

16 Srv. ŁUKASIEWICZ, Sławomir: *Trzecia Europa: Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej 2010, s. 120 n.

Plénium (*Congress*), sestávající z delegátů členských stran, jejichž počet do šedesátých let narostl na čtrnáct, bylo vrcholnou reprezentací unie. Mohlo dvoutřetinovou většinou hlasů měnit stanovy, rozhodovat o programu, určovat zahraniční politiku unie, přijímat nové členy a dávat podnět k volbám ostatních orgánů – ústředního výboru (*Central Committee*) a výkonného výboru (*Executive Committee*). Ústřední výbor tvořilo po jednom zástupci z každé členské strany a z jeho řad se vybíral prezident (*President*) IPU, čtyři viceprezidenti (*Vice-President*) a generální tajemník (*Secretary General*). Výkonný výbor zajišťoval organizační, administrativní a finanční záležitosti, dále měl pravomoc navazovat a udržovat bilaterální vztahy.¹⁷

V New Yorku sídlila ústřední kancelář Mezinárodní rolnické unie, zaměstnávající několik administrativních sil, od roku 1950 se pak otevíraly její regionální pobočky v Chicagu, Londýně, Paříži, Římě, Stockholmu, Mnichově a zástupci unie působili v řadě dalších zemí včetně Asie a Latinské Ameriky. Jako tiskový orgán unie od roku 1950 vycházel měsíčník *IPU Bulletin*, jehož šéfredaktorem se stal Čech Bohuslav Soumar. Později k bulletinu přibyl ještě německy psaný časopis *Agrarpolitische Rundschau*, vydávaný v Bonnu. Vedle toho ještě unie nepravidelně produkovala v knižní podobě různé analýzy a akademické práce s autorstvím vlastních členů.

Předsedou Mezinárodní rolnické unie byl na dlouhých šestnáct let zvolen Polák Stanisław Mikołajczyk, funkci generálního tajemníka zastával Bulhar Georgi M. Dimitrov. V této dvojici získala organizace nesmlouvavé bojovníky proti komunismu a schopné organizátory s užitečnými kontakty ve Spojených státech. Mikołajczykovou zásluhou obdržela IPU na rozjezd činnosti subvenci od amerického ministerstva zahraničí a také například od vlivné Národní asociace průmyslníků (*National Association of Manufacturers*). Sám Mikołajczyk přitom obdržel jednorázovou finanční podporu od Američanů ve výši padesát tisíc dolarů určenou na politické aktivity hned počátkem roku 1948 po příchodu do exilu.¹⁸ Od června 1949 Mikołajczyk zajišťoval také financování Národního výboru pro svobodnou Evropu.

Faktem zůstává, že osobní vztahy prezidenta a generálního tajemníka nebyly nejlepší a také děním uvnitř unie až příliš často otrásovalo politikaření a kompetenční spory. Mikołajczyk v srpnu 1954 dokonce odmítal s Dimitrovem nadále spolupracovat a hrozil složením funkce. Větší část viny bezpochyby padala na vrub Mikołajczyka, který se nezachoval zrovna profesionálně, když během Dimitrovovy několikaměsíční cesty po Evropě na podzim 1953 kumuloval pravomoci generálního tajemníka do vlastních rukou a posléze se jich nemínil vzdát. Do uklidnění sporu se musel ultimativně vložit i Národní výbor pro svobodnou Evropu a pohrozit utlumením peněžních toků.¹⁹

17 *University of Minnesota* (Minneapolis), *Immigration History Research Center* (dále *IHRC*), ACEN Records 1953–1972, box (karton–k.) 42, International Peasant Union status, Washington 24.–27.5.1948.

18 Viz FRISZKE, Andrzej: *Druga wielka emigracja 1945–1990*, sv. 1: *Życie polityczne emigracji*. Warszawa, Biblioteka Więzi 1999, s. 100.

19 Viz BUCZEK, Roman: *Stanisław Mikołajczyk*, sv. 2. Toronto, Century Publishing Company 1996, s. 263 n.

Maďarský politik Ferenc Nagy (vlevo, 1903–1979) a bulharský politik Georgi Mihov Dimitrov (1903–1972), vedoucí představitelé Mezinárodní rolnické unie (foto Bakhmeteff Archive, Columbia University, New York)

Mezinárodní rolnická unie sama sebe prezentovala jako prodlouženou ruku rolníků, páteř každé demokratické společnosti. Vycházela přitom z ideologie agrarismu, ke které se s případnými úpravami, odvozenými z regionu původu, přihlášily všechny členské exilové strany. Agrarismus vnímaly jako střední cestu mezi socialismem a kapitalismem, kde každý má právo hospodařit se soukromým majetkem a pozemky, stát má ale zároveň zaujímat silné postavení, spravovat klíčová odvětví hospodářství a poskytovat bezplatné zdravotnictví, školství a služby. Důraz kladly také na decentralizaci a rozhodující úlohu lokální samosprávy, politickou pluralitu, sociální soudržnost národního společenství či rovná práva mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.²⁰ Myšlenky to byly sice zajímavé, ovšem mezinárodní situace nedávala příliš nadějí na jejich brzkou realizaci. Unie se přesto nevzdávala.

Začala od počátku chrlit memoranda a protesty proti režimům v Sovětském svazu a jeho satelitech, adresované západním vládám, Vatikánu, Mezinárodnímu výboru Červeného kříže a Organizaci spojených národů. Dvě memoranda Radě bezpečnosti OSN, popisující sovětizaci a tíživé podmínky rolníků, IPU za velké mediální pozornosti podala 22. dubna 1948, kvůli vetu sovětského delegáta se jimi ale shromáždění vůbec nezabývalo.²¹

20 Srv. INDRASZCZYK, Arkadiusz: The Cooperation of Peasant Parties from Central and Eastern Europe in Exile after 1945. In: MAZURKIEWICZ, A. (ed.): *East Central Europe in Exile*, sv. 2, s. 200–202 (viz pozn. 4).

21 *Stanford University, Hoover Institution Archives* (Stanford, California), Stanisław Mikołajczyk Papers (1899–1966), k. 118, Resolution concerning the Memorandum submitted to the Security Council of the United Nations.

Kongres Mezinárodní rolnické unie v říjnu 1956 v Paříži (foto Bakhmeteff Archive, Columbia University, New York)

Unie se snažila sblížit se silnými agrárními centrály v Severní Americe, na starém kontinentě spolupracovala s Evropským hnutím (*European Movement*), Konfederací evropského zemědělství (*Confederation of European Agriculture*), Mezinárodní federací zemědělských producentů (*International Federation of Agriculture Producers*) a vysílala zástupce na řadu konferencí a odborných sympozií věnovaných zemědělské a surovinové problematice.

Mezi lety 1950 a 1969 Mezinárodní rolnická unie uspořádala devět vlastních kongresů, jež se (s výjimkou pařížského v říjnu 1956) všechny konaly ve Spojených státech, v New Yorku či Washingtonu. Řečnické projevy a otevřené debaty pléna přinášely řadu materiálů, od obecných deklarací k zemědělství a evropské integraci po návrhy řešení aktuální politické situace a konkrétních problémů.²² Vedle toho se každoročně konaly konference a fóra IPU, někdy ve velkých přednáškových sálech, jindy ve skromnější formě setkání několika jednotlivců. Na jejich organizaci se vedle unie podílely rolnické a farmářské svazy z různých zemí včetně Tchaj-wanu.²³

Neúspěch maďarského povstání na podzim 1956 dal unii impuls k zesílení protisovětské činnosti, zároveň ale změnil atmosféru uvnitř exilových komunit. Naděje

²² IHRC, ACEN Records 1953–1972, k. 43, IPU Congress reports.

²³ Viz INDRASZCZYK, A.: *The Cooperation of Peasant Parties from Central and Eastern Europe in Exile after 1945*, s. 207–210.

na porážku „satrapů Kremlu“ a brzký návrat domů se rozplývaly a s tím pomalu upadal i zápal exulantů podílet se na činnosti organizací typu Mezinárodní rolnické unie. Každodenní stres spojený se zajištěním živobytí a vysilující občanské zaměstnání utlumily exilové aktivity mnoha schopných lidí. A úzká skupina exulantů ve vedoucích funkcích, pobírajících měsíční stipendia od Výboru pro Svobodnou Evropu ve výši zhruba od dvou do tří set dolarů, zpravidla dělila svůj čas a energii ještě mezi národní výbory, Rádio Svobodná Evropa, různé nadace a spolky, v neposlední řadě pak také přednášení na univerzitách a redaktorskou činnost. Roli jistě sehrálo i zklamání z nedostatečného ohlasu akcí unie, plané sliby, odmítání, vynucené zdvořilostní odpovědi od západních politiků namísto jejich upřímného zájmu o spolupráci. Stále ubývalo podpůrných vystoupení a zdravic amerických kongresmanů a senátorů, kteří se ještě počátkem padesátých let rádi ukazovali ve společnosti exilových politiků, protože v tom viděli dobrou reklamu a příležitost, jak zaujmout voliče původem z východní Evropy. O dekádu později už o podobná setkání nejevili valný zájem.

Mezinárodní rolnická unie procházela i generační krizí. Staré tváře odcházely na odpočinek a umíraly, mladší dynamické nepřicházely. S úmrtím Mikołajczyka v prosinci 1966 a Dimitrova v listopadu 1972 unie přišla o vůdce, kteří udržovali jistou kontinuitu a renomé. Dalším předsedou byl zvolen Ferenc Nagy, který ovšem nedokázal organizaci uchránit od vnitřních hádek o zbývající peněžní podporu a o ideové směřování. Kvůli rozptýlení členů po světě bylo organizačně velmi složité svolávat plénům a výkonný výbor, a celá agenda tak spočinula v rukou jednotlivců ve vedení, kteří se pochopitelně snažili preferovat zájmy vlastních stran, popřípadě národů, na úkor jiných. Se ztrátou politických konexí a zvučného jména unie přišla taktéž o jednotu, která ji držela dlouho ve hře. Předseda českých agrárníků Josef Černý, Jozef Lettrich za Slováky, Augustin Popa za Rumuny a další schopné osobnosti, které byly členy ústředního výboru, jednoduše přestaly dojíždět na schůze. Činnost IPU táhli víceméně pouze Bulhaři s Poláky. Ti se ji neúspěšně pokusili oživit v březnu 1979; krize se ukázala příliš hluboká a rozpad neodvratný. V polovině osmdesátých let ještě vystupovali jménem unie někteří delegáti na odborných

Speciální vydání bulletinu Mezinárodní rolnické unie z roku 1968, věnované Československu (Archives of Czechs and Slovaks, University of Chicago)

zemědělských konferencích, ale postavit fakticky už mrtvou organizaci na nohy či svolat několikrát odkládaný, jubilejní desátý kongres se nepodařilo.²⁴

Socialistická unie střední a východní Evropy

Nekomunistické socialistické a sociálnědemokratické strany z utužujícího se východního bloku po válce usilovaly o obnovu Socialistické internacionály, kterou vnímaly jako vhodnou platformu k oslabení komunistické hegemonie. Ani v rámci organizačního předstupně internacionály, jímž byl Výbor mezinárodní socialistické konference,²⁵ existující od března 1948 (závěrečné přípravy probíhaly již od listopadu 1947) do července 1951, ovšem neměli výrazně se profilující českoslovenští, polští či maďarští socialisté dostatečný prostor, aby prosadili jasně protisovětskou orientaci. Ačkoliv vůdčí britští labouristé měli pro těžkosti exilových stran pochopení, nemohli vyhovět v programových požadavcích a přidělili jim také jen poradní hlas.²⁶ Exulanti se tedy poohlíželi na mezinárodním poli po jiných možnostech, které by lépe vyhovovaly jejich potřebám a cílům. Například nevelké skupinky socialistů z Ukrajiny, Pobaltí a Maďarska se ještě pokoušely prosadit v Mezinárodním socialistickém byru (*Bureau International Socialiste*) v Paříži, vše ale směřovalo k založení vlastní suverénní organizace.

Ve dnech 26. až 29. listopadu 1948 se konala v Londýně konference sociálnědemokratických a socialistických stran a hnutí původem ze střední a východní Evropy. Hovořilo se o brzkém sjednocení do jediného tělesa a o zahlazení dílčích sporů, aby proces nebyl ničím zdržován a narušován. Iniciativy se společně chopili čeští sociální demokraté Vilém Bernard a Blažej Vilím a představitelé Polské socialistické strany (*Polska Partia Socjalistyczna*) Zygmunt Zaremba, Otton Pehr a Adam Ciołkosz, kteří připravili většinu teoretických podkladů k ideovým cílům exilových socialistů napříč národy.²⁷

Cesta k úspěchu vedla přes komplikovaná jednání znesvářených křidel maďarských a rumunských socialistů. Konflikt mezi oficiálním vedením Maďarské sociálnědemokratické strany (*Magyarországi Szociáldemokrata Párt*) okolo Imre Széliga, které se opíralo o naprostou majoritu socialistického exilu, a předválečným předsedou Károlym Peyerem, který však stranu opustil ještě před maďarskými parlamentními volbami v srpnu 1947, byl zahlazen zdoluhavým smírčím řízením pod dohledem COMISCO. Desátého května 1949 podepsali Peyer se Széligem v Curychu dohodu o odstranění dosavadních kontroverzí.

24 Viz DOSTÁL, V. V.: *Agrární strana*, s. 261.

25 Blíže viz KIK, Kazimierz: *Międzynarodówka Socjalistyczna 1951–1992*. Warszawa, Typografia 1994; srv. ZIĘTARA, Wojciech: *Międzynarodówka Socjalistyczna: Organizacja, doktryna i działalność w latach 1951–2001*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek 2007.

26 Viz HRUBÝ, K. (ed.): *Léta mimo domov*, s. 36–40 (viz pozn. 5).

27 Blíže viz SIWIK, Anna: *Polskie uchodźstwo polityczne: Socjaliści na emigracji w latach 1956–1990*. Kraków, Oficyna Wydawnicza Abrys 2002, s. 71–79.

Také u Rumunů ležel prapůvod nesouladu doma. Skupina v čele se Șerbanem Voineou navazovala na činnost Rumunské sociálnědemokratické strany (*Partidul Social Democrat Român*), zastoupené v poválečných vládách. Opoziční část se odštěpila od mateřské strany již v roce 1946 pro odpor ke společné kandidátní listině s komunisty. Vedoucí úlohu po Constantinu Petreskovi, který byl ve vlasti uvězněn, převzali v exilu Iancu Zissu a Eftimie Gherman. Vzájemná neústupnost a nedostatek známých funkcionářů s autoritou z předchozích let oddalovaly možnost sjednocení obou křídel, nakonec k němu ale na jaře 1949 došlo a zrod Socialistické unie střední a východní Evropy (*Socialist Union of Central and Eastern Europe* – SUCEE) se tak mohl zdárně završit.

Stalo se tak na konferenci ve dnech 4. a 5. května 1949 v Londýně, kde byl za účasti zástupců deseti stran představen program, spočívající na zásadách demokratického socialismu a požadavcích osvobození národů za železnou oponou. Heslo, které se obvykle objevovalo na tabulích a transparentech při setkáních unie, znělo „Svobodu a chléb“. Unie požadovala hospodářské plánování, postavené na souladu růstu ekonomiky s lidskými potřebami a rovnováze mezi průmyslovou a zemědělskou výrobou, dále státní monopol na velké podniky, bankovní systém a dopravní infrastrukturu, skloubený s fungující tržní ekonomikou, dobrovolná zemědělská družstva a silné odborové organizace, chránící výši mezd. Nechyběly ani myšlenky evropské integrace a snahy izolovat v exilu skupiny krajní pravice.²⁸ Analogické požadavky vznesla na prvním kongresu ve Frankfurtu nad Mohanem v létě 1951 i Socialistická internacionála, jež nahradila COMISCO. Její deklarace „Cíle a úkoly demokratického socialismu“ (*The Aims and Tasks of Democratic Socialism*) se stala základním programovým dokumentem pro příští desetiletí.

Polský politik a publicista Zygmunt Zaremba (1895–1967), předseda Socialistické unie střední a východní Evropy (foto Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York)

28 IHRC, ACEN Records 1953–1972, k. 43, For Freedom and Socialism: Socialist Union of Central-Eastern Europe, 1949–1959, s. 1–3.

Jistou raritou Socialistické unie střední a východní Evropy bylo přizvání ukrajinských sociálních demokratů v čele s Panasem Fedenkem. Organizace, jež čerpaly finance od Výboru pro svobodnou Evropu, zpravidla nerozšiřovaly své řady o strany a hnutí z území Sovětského svazu – samozřejmě s výjimkou pobaltských republik, jejichž anexi v roce 1940 americká diplomacie neakceptovala. Ukrajinské, běloruské či kavkazské národní reprezentace se sice snažily získat podobné uznání a protlačit své zástupce do „exilových internacionál“, avšak málokdy se to podařilo.

Úplně prvním předsedou unie byl zvolen Vilém Bernard a generálním tajemníkem Polák Zygmunt Zaremba, leč velmi záhy si funkce prohodili a tento stav vydržel až do šedesátých let. Křesla místopředsedů zaujali Srb Živko Topalović, zastupující Socialistickou stranu Jugoslávie (*Socialistična stranka Jugoslavije*), a Bruno Kalniņš za Lotyšskou sociálnědemokratickou dělnickou stranu (*Latvijas Sociāldemokrātiskā Stradnieku Partija*). Druhý jmenovaný následně pro léta 1961 až 1986 převzal předsednictví. Za své sídlo si unie zvolila dům na Praed Street v londýnské East Side, později se adresa ještě několikrát změnila. Od září 1949 vydávala bulletin *Labour's call from behind the Iron Curtain*, v němž její osobnosti mohly prezentovat své vize budoucnosti a navrhopvat řešení vybraných politických a socioekonomických problémů. Unie směla vysílat čtyři delegáty na zasedání Socialistické internacionály, která jí na provoz poskytovala sto liber měsíčně. Národní výbor pro svobodnou Evropu ve Spojených státech uvolňoval podobnou částku v dolarech.²⁹

Podobně jako ostatní „exilové internacionály“ se Socialistická unie střední a východní Evropy snažila pořádat každé dva roky kongresy za účasti novinářů i zahraničních hostů. Konaly se v Německu, Rakousku, Dánsku, Nizozemí a dalších zemích a zpravidla předcházely sjezdům Socialistické internacionály. Kongresy SUCEE musely reagovat na měnící se mezinárodní situaci a posuzovat roli socialistické ideologie v kontextu uvolňování napětí mezi Západem a Východem. I v řadách unie přibývalo lidí otevřených revizi postojů ke komunistickým režimům, které procházely postupnou destalinizací. Hlavní proud, zastoupený i vedením unie, nicméně setrval na původních pozicích. I když ve vojenský zásah a válku kvůli střední a východní Evropě po potlačeném maďarském povstání na podzim 1956 věřil málokdo, podle názoru předsedy Zygmunta Zaremby, přejímaného i dalšími, byla zkáza komunismu tak jako tak neodvratná v důsledku vnitřního odporu občanů a ekonomické neudržitelnosti. Po skončení sovětské nadvlády ovšem podle jejich představ neměl nastat čistý kapitalismus, vůči němuž se exiloví socialisté ostře vymezovali. Očekávali, že uprázdněné místo zaujme demokratický socialismus, a to nikoliv v jedné rigidní formě, ale v různých variacích, podle historické zkušenosti a specifík každého národa. Z této premisy ostatně vycházely všechny studijní materiály, návrhy a deklarace z dílny Socialistické unie střední a východní Evropy.

Na kongresu unie v Římě 20. a 21. října 1961 delegáti schválili program „Socialistická alternativa pro východní Evropu“ (*Socialist Alternative for Eastern Europe*). Tato koherentní doktrína demokratického socialismu, implementovaná do jedinečných

29 *Polish Institute of Arts and Sciences of America* (New York), Zygmunt Zaremba Papers, k. 38, Income and expenditure account of SUCEE.

Politik a odborový činitel Eftimie Gherman (vlevo, 1894–1980) a politik, advokát a publicista Șerban Voinea (1894–1969), rumunští zástupci v Socialistické unii střední a východní Evropy (foto Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York)

podmínek střední a východní Evropy, nepřinášela mnoho nového oproti zásadám, na nichž se unie kdysi zrodila. Alternativa otvírala prostor pro zhodnocení uplynulé dekády a úspěchů, potažmo neúspěchů bitvy s komunismem, ale zároveň určovala směr SUCEE víceméně až do roku 1989.

V sedmdesátých letech unie prošla generační obměnou a nadále komentovala z hlediska demokratického socialismu vývoj moderní levice. Vinou fatálního nedostatku financí však její aktivity upadly na úroveň občasných setkání a omezené publikační činnosti. Nicméně reprezentanti Socialistické unie střední a východní Evropy patřili k předním socialistickým teoretikům, s nimiž konzultovaly politické kroky i jejich protějšky ze západoevropských stran, jmenovitě třeba labouristický předseda britské vlády Harold Wilson.

Liberálnědemokratická unie střední a východní Evropy

Reakce na výše připomenuté založení Světové liberální unie roku 1947 na sebe mezi exulanty nenechala dlouho čekat. První kroky k ustavení samostatného tělesa

Spisovatel, historik, diplomat a politik Salvador de Madariaga (1886–1978) byl ve třicátých letech španělským vyslancem ve Spojených státech (zároveň delegátem své země v Lize národů) a ve Francii, posléze ministrem pro vzdělání a ministrem spravedlnosti ve vládě Lidové fronty. Po válce vystupoval jako exilový odpůrce Frankova režimu a mezinárodní ambasador liberálních myšlenek (foto Immigration History Research Center, University of Minnesota, Minneapolis)

tohoto zaměření sdružujícího středo- a východoevropské liberály byly podniknuty na londýnském setkání ve dnech 26. až 28. ledna 1949. K liberálním zásadám se zde přihlásila pestrá škála politických stran z jedenácti zemí východního bloku, od živnostníků a „Benešových“ národních socialistů z Československa třeba po albánské monarchistické hnutí *Legaliteti*. Nebylo jednoduché skloubit zájmy a cíle všech. Výsledný program Liberálnědemokratické unie střední a východní Evropy (*Liberal Democratic Union of Central and Eastern Europe – LDUCEE*), jejíž formování bylo nakonec završeno až v dubnu 1952, proto obsahoval spíše obecné proklamace a požadavky: harmonii mezi individualitou a společností, rovnováhu širokých občanských práv a úlohy státu, třídní, náboženskou a etnickou rovnoprávnost, dále naprostou svobodu smýšlení a přesvědčení, důraz na etické chování a principy široké demokracie, odpor proti dogmatům a diktaturám. V mezinárodním kontextu bylo primárním cílem unie nikoli překvapivě právo každého národa zvolit si vlastní způsob vládnutí a ekonomický systém. Osvobození od sovětského imperialismu neočekávaly členské strany od zásahu zvenčí ani od domácích revolucí,

Hlavička prvního čísla Bulletinu Liberálnědemokratické unie střední a východní Evropy z května 1953, který vycházel v New Yorku (Archives of Czechs and Slovaks, University of Chicago)

ale jen prostřednictvím pozvolných ústupků a zmírňování napětí mezi svobodným světem a Sovětským svazem.³⁰

Jakkoliv se program této „exilové internacionály“ blížil zásadám Světové liberální unie, ta jí odmítla udělit oficiální status. V rámci vlastních struktur dala místo toho vzniknout speciální sekci, takzvanému Výboru liberálních exilů (*Committee of Liberal Exiles*), který měl zastupovat zájmy politicky blízkých stran a hnutí v exilu. Liberálnědemokratické unii střední a východní Evropy se tak zavíraly dveře k možné finanční podpoře od sesterské celosvětové internacionály. Na druhou stranu hlavní kancelář unie sídlila na Madison Avenue v New Yorku a její vedení mělo blízko k odpovědným úředníkům Výboru pro svobodnou Evropu, a tím i k pravidelnému přísunu finančních stipendií.

Prvním předsedou výkonného výboru a nejvýraznější tváří unie byl Stanisław Olszewski, původní profesí advokát ze Lvova, zastupující polskou Demokratickou stranu (*Stronnictwo Demokratyczne*). Funkci generálního tajemníka vykonával Maďar Ferenc Durugy, ideologické záležitosti a přípravu programu měl na starosti Vratislav Bušek, někdejší profesor církevního práva Karlovy univerzity. Aktivně se na činnosti unie podílela trojice rumunských diplomatů Raoul Bossy, Gheorghe Assan a Gheorghe Caranfil, albánský profesor francouzské literatury na Kolumbijské univerzitě v New Yorku Nuci Kotta nebo předúnorový československý ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka. Jako šéfredaktor čtvrtletního *Bulletinu*, vydávaného rovněž v New Yorku počínaje květnem 1953, působil Polák Feliks Gadowski.

30 *IHRC, ACEN Records 1953–1972*, k. 43, *The Liberal Democratic Union's Ideology and Aims*, s. 2 n.

Z produkce LDUCEE pocházela řada zajímavých teoretických prací a unie v exilu vešla ve známost spíše jako *think tank*, kolem něž se soustřeďují osobnosti s progresivními vizemi demokracie a svobodné politiky, než jako *a priori* politická internacionála. Cílila na posílení vztahů se západoněmeckou Svobodnou demokratickou stranou (*Freie Demokratische Partei*) a britskou Liberální stranou (*Liberal Party*) a udržovala krok se světovým liberálním hnutím pravidelnou účastí na konferencích Světové liberální unie, které se konaly každým rokem na různých místech v Evropě.³¹

Liberálnědemokratickou unií střední a východní Evropy zacloumala smrt předsedy Stanisława Olszewského v červnu 1961, především však její okolnosti. Polský politik spáchal sebevraždu otravou plynem, protože neunesl tíhu svých předchozích činů. Několik let byl evidován jako agent zpravodajské služby Polské lidové republiky s krycím jménem „Olcha“. Předával informace o polských exilových strukturách i činnosti exilové „liberální internacionály“.³² Předsednickou funkci poté převzal široce respektovaný Vratislav Bušek, ale unie se ani tak neubránila postupnému rozpadu.

Křesťanskodemokratická unie střední Evropy

Počátky Křesťanskodemokratické unie střední Evropy (*Christian Democratic Union of Central Europe* – CDUCE)³³ lze vystopovat v soukromých schůzkách někdejšího místopředsedy jugoslávské exilové vlády v Londýně, Slovince Mihi Kreka s předsedou exilové Československé strany lidové Adolfem Procházkou a představiteli polské Strany práce (*Stronnictwo Pracy*), později Křesťanskodemokratické strany práce (*Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy*) Konradem Sieniewiczem, Karolem Popielem a Sewerynem Eustachiewiczem ve Washingtonu. Tito politikové nebyli zcela spokojeni s činností Nových mezinárodních skupin, k nimž zpočátku upínali naděje. Organizace se orientovala výhradně na problematiku integrace západní části Evropy, její zájem o situaci v satelitních státech Sovětského svazu naproti tomu upadal. Členové NEI z řad exulantů se tudíž poohlíželi po zastřešující organizaci, která by plně hájila jejich zájmy, přitom by ale s NEI zůstávala co nejtěsněji provázána.

V prvním pololetí roku 1950 nabýval tento projekt jasnějších obrysů. Připojili se k němu rovněž László Varga a monsignore József Közi-Horváth, někdejší poslanci maďarské Demokratické strany (*Demokrata Néppárt*), významný litevský akademik profesor Kazys Pakštas, Donats Murnicks a Boleslavs Maikovskis z předválečné Křesťansko-rolnické strany Lotyšska (*Latvijas Kristīgo Zemnieku un Katolu*) a další osobnosti. Byl utvořen prozatímní výbor a 26. července 1950 ve Slovenian Hall

31 Viz *World Liberalism – the Liberal International Journal* (London), č. 1 (1955), s. 8–10.

32 Srv. TARKA, Krzysztof: Stanisław Olszewski „Olcha“. Donosiciel-samobójca. In: *Zeszyty Historyczne* (Paryž), roč. 162 (2007), s. 78–126.

33 Blíže viz NEKOLA, Martin: Křesťanskodemokratická unie střední Evropy v exilu. In: *Securitas Imperii*, roč. 22, č. 1 (2013), 78–97.

v New Yorku došlo k oficiálnímu vyhlášení Křesťanskodemokratické unie střední Evropy za účasti delegací Čechoslováků, Poláků, Maďarů, Slovinců, Litevců a Lotyšů. Generálním tajemníkem se stal Konrad Sieniewicz, József Közi-Horváth zaujal post předsedy výkonného výboru. Zároveň byly představeny stanovy o dvaadvaceti člancích. Unie si vytkla za cíl implementaci křesťanské morálky a sociální filozofie do veřejného života, osvobození národů střední Evropy od komunistického útlaku, integraci střeoevropského prostoru do Spojených států evropských, postavených na demokratickém základě, rekonstrukci zemí regionu a zřízení pevného základu pro trvalou spolupráci mezi křesťanskodemokratickými stranami po osvobození jejich zemí.³⁴

Logo Křesťanskodemokratické unie střední Evropy (Národní archiv, Praha)

Na špici hierarchie Křesťanskodemokratické unie střední Evropy stáli předseda výkonného výboru (*Chairman*) a generální tajemník (*Secretary General*), pravomoci výkonného výboru (*Executive Committee*) spočívaly v politické agendě a dohledu nad regionálními pobočkami a stálými odbornými komisemi unie. Oficiálním tiskovým oddělením se stal Křesťanskodemokratický zpravodajský servis (*Christian Democratic News Service*), který řídil vydávání tiskovin unie. Jednalo se o analýzy, informativní brožury, politické úvahy členů i řadu sborníků o křesťanskodemokratické tradici v moderní politické historii střední Evropy.³⁵ Od června 1951 do července 1961 vycházel v nákladu kolem patnácti set kusů čtrnáctideník *Christian Democratic Review* (celkem 129 čísel). V srpnu 1953 se objevila španělsky psaná verze *Información democrática cristiana* (později přejmenovaná na *Mensaje democrata cristiano*), zaměřená na Latinskou Ameriku. Do července 1964, kdy list z finančních důvodů zanikl, vyšlo 94 čísel. Ve Washingtonu editoři připravovali i občasné analýzy pro vysílání rozhlasové stanice Hlas Ameriky, po přestěhování do New Yorku CDUCE navázala trvalou spolupráci s rádiem WFUV, vysílajícím ze soukromé Fordhamovy univerzity v Bronxu. Delegáti unie byli pravidelně zváni před mikrofon a měli možnost prezentovat své

34 Národní archiv (Praha), fond Prof. JUDr. Adolf Procházka, k. 23, Constitution of the Christian Democratic Union of Central Europe.

35 Hojně distribuována byla např. práce *Christian Democracy in Central Europe: Achievements and Aspirations of the Christian Democratic Movement* (New York, CDUCE 1952).

názory na mezinárodní situaci.³⁶ Struktury Křesťanskodemokratické unie střední Evropy zahrnovaly ještě mládežnickou sekci (*Youth Section*) se sídlem v Paříži a regionální pobočky (*Regional Representatives*) ve Francii, Itálii, zemích Beneluxu a v západním Německu, které podléhaly výkonnému výboru.

Organizační těžkosti a jisté názorové rozdíly ve výkonném výboru oddalovaly uspořádání prvního sjezdu unie. Nakonec byl svolán do New Yorku s téměř tříletou prodlevou od jejího založení, ve dnech 13. až 15. března 1953, týden po smrti Stalina. V úvodním prohlášení stálo: „Cílem kongresu, jakož i soustavné činnosti CDUCE, je ukázat svobodnému světu realitu všedního dne v zemích za železnou oponou, rázně odmítnout náboženské pronásledování, protestovat proti deportacím a vážnému porušování lidských práv.“³⁷

Na kongresu se sešlo více než dvě stě padesát zástupců členských exilových politických stran a celkem na devět set hostů, mezi nimiž nechyběli samozřejmě činitelé Národního výboru pro svobodnou Evropu. Jeden z jeho ředitelů Bernard Yarrow ve zdrcení řekl: „Mravní a duchovní síla vaší politické ideologie představuje velikou naději do budoucnosti. (...) Křesťanská morálka, s níž je vaše politické hnutí pevně spjato, je pevnou hrází proti šíření zhoubného komunistického materialismu. Hlavní chybou komunistů bylo a je, že si neuvědomují odolnost této duchovní síly. Všichni víme, jaká byla Stalinova slova na adresu Svatého otce – Papeže? A kolik ten má divizí? – Buďte si jisti, že fatální podcenění odhodlání a jednoty nejen vaší, ale i všech v Boha věřících a demokracii oddaných lidí v zemích pod sovětskou nadvládou, přinese brzy osvobození a porážku tyranie.“³⁸

Pan Yarrow se v odhadu poněkud zmýlil, stejně jako delegáti CDUCE, doufající v brzký rozpad sovětského tábora. V pořadí druhý sjezd Křesťanskodemokratické unie střední Evropy se uskutečnil ve dnech 15. až 17. dubna 1955 a dosud se nesl ve znamení značného optimismu. Poté však přišla ženevská konference a maďarská revoluce, obě s velmi negativním výsledkem pro snahy exulantů. Třetí kongres pak následoval s velkou prodlevou až 17. prosince 1971. Požadavky a cíle zůstávaly stejné, ovšem cesta k nim se zdála delší než kdykoliv předtím.

Zajímavou kapitolou byly prohlubující se kontakty unie s křesťanskými demokraty v Latinské Americe, od roku 1949 sdruženými v Křesťanskodemokratické organizaci Ameriky (*Organización Demócrata Cristiana de América* – ODCA). Exiloví křesťanští demokraté a Američané, kteří poskytovali finance, měli zájem na tom, aby křesťanskodemokratický politický proud v Latinské Americe posílil a vytvořil bariéru levicovým hnutím, aktivizovaným vítězstvím Castrovy revoluce na Kubě v roce 1959. Nejdůležitější osobou zajišťující spojení latinskoamerické organizace s východoevropskými exilovými partnery byl její předseda, chilský senátor Eduardo Frei Montalva, zapálený odpůrce komunismu a v letech 1964 až 1970

36 Viz ŁUKASIEWICZ, Sławomir: *Trzecia Europa: Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej 2010, s. 123–126.

37 The First International Congress of the Christian Democratic Union of Central Europe. In: *Christian Democratic Review*, roč. 3, č. 4–5 (1953), s. 1.

38 Tamtéž, s. 8.

rovněž prezident Chile. Přesunutí křesťanskodemokratické politiky z evropské na celosvětovou úroveň se ukázalo mezi lety 1955 a 1961 jako ústřední téma. V Paříži a Bruselu se uskutečnily dvě mezikontinentální konference křesťanských demokratů, na nichž byly dohodnuty konkrétní kroky k založení Světové křesťanskodemokratické unie (*Christian Democratic World Union*).³⁹ Ta nakonec vznikla v červnu 1961 v Santiagu de Chile a sdružovala strany, hnutí a organizace z celkem osmadvaceti zemí světa.⁴⁰

Na přelomu padesátých a šedesátých let však již vedení Křesťanskodemokratické unie střední Evropy pociťovalo ztrátu zájmu nejen amerických veřejných činitelů, ale i exilové veřejnosti o své aktivity. Aby zvrátilo nepříznivý vývoj, snažilo se posílit vazby na křesťanské demokraty v západní Evropě a na Svatý stolec. Na jaře 1962 unie ve spolupráci s Novými mezinárodními skupinami, Křesťanskodemokratickou organizací Ameriky a italskými křesťanskými demokraty založila v Římě Mezinárodní křesťanskodemokratické studijní a dokumentační centrum (*Centre International Démocrate-Chrétien d'Études et de Documentation*), v němž se napříště měla soustředit analytická a publikační činnost unie. Papež Jan XXIII. v témž roce svolal do italské metropole Druhý vatikánský koncil, jímž chtěla církev reagovat na potřeby doby. Exilové křesťanští demokraté bedlivě sledovali i tento proces.

Mnoho projektů, jež pomohla nastartovat, včetně Světové křesťanskodemokratické unie, se poměrně úspěšně rozvíjelo, sama Křesťanskodemokratická unie střední Evropy ovšem přežívala se stále většími obtížemi. Když v roce 1965 Výbor pro svobodnou Evropu bez včasného varování redukoval rozpočet pro exilové organizace o desítky procent, některé z nich *de facto* zanikly, jiné se změnily

Obálka *Christian Democratic Review*, čtrnáctideníku Křesťanskodemokratické unie střední Evropy (Národní archiv, Praha)

39 Viz KEMSEKE, Peter van: *Towards an Era of Development: The Globalization of Socialism and Christian Democracy*. Leuven, Leuven University Press 2006, s. 188–200.

40 Viz GODDEERIS, Idesbald: *Exiles' Strategies for Lobbying in International Organisations: Eastern European Participation in the Nouvelles Équipes Internationales*. In: *European Review of History*, roč. 11, č. 3 (2004), s. 396 n.

v debatní kroužky či studijní centra bez reálných možností formovat exilovou protikomunistickou politiku, další rozpustily své kanceláře ve Spojených státech a nadále působily pouze v Evropě. Také ústředí CDUCE od roku 1964 fungovalo v Římě, v New Yorku setrvala pouze jeho menší pobočka.⁴¹ Předáci unie publikovali, příležitostně byli zváni na sjezdy partnerských stran ve světě, realizovali se v jiných exilových strukturách a v Nových mezinárodních skupinách, respektive v Evropské unii křesťanských demokratů (*European Union of Christian Democrats* – EUCD), v níž se NEI transformovaly roku 1965. Na kongresu této evropské unie v červenci 1971 však bylo na návrh německých a švýcarských delegátů odhlasováno, že exiloví křesťanští demokraté původem z východního bloku nejsou reprezentativní skupinou s reálnou voličskou a politickou podporou, a proto by měli být zbaveni možnosti názorově ovlivňovat EUCD a napříště být přítomni jen coby hosté.⁴² Křesťanskodemokratická unie střední Evropy tím fakticky přišla o spojení se západoevropskou křesťanskou demokracií a jako celek ustrnula, oproti prvním letům činnosti, ve značné pasivitě.

Mezinárodní ústředí svobodných odborů v exilu

V exilu se kromě politických stran ustavily také odborové organizace.⁴³ Po druhé světové válce ustavenou Světovou odborovou federací (*World Federation of Trade Unions* – WFTU) sužovalo značné vnitřní napětí, odborové centrály ze západních zemí jedna po druhé rušily své členství a pracovaly na zřízení Mezinárodního ústředí svobodných odborů (*International Center of Free Trade Unions* – ICFTU). Táhlá krize Světové odborové federace byla i z pohledu odborových funkcionářů v exilu tím nejpříhodnějším momentem, aby se zapojili do integračních snah a informovali světovou veřejnost o skutečném účelu zkomunizovaných odborů a postavení zaměstnanců v zemích východního bloku. Na ustavujícím kongresu v Londýně 7. prosince 1949 se přihlásilo do Mezinárodního ústředí svobodných odborů sedmašedesát organizací z padesáti sedmi zemí světa, o dva roky později již zahrnovalo čtyřiaosmdesát organizací s padesáti miliony členů. Ústředí se okamžitě dostalo uznání od Organizace spojených národů i Mezinárodního úřadu práce.⁴⁴

41 *Univerzita Palackého, Centrum československých exilových studií* (Olomouc), Archiv Rady svobodného Československa, k. 70, Zpráva o aktivitách CDUCE za rok 1964.

42 Viz PAPINI, Roberto: *The Christian Democrat International*. Lanham (Maryland), Rowman & Littlefield 1997, s. 79.

43 V případě Čechů a Slováků se jednalo o Ústředí svobodných československých odborů se sídlem v New Yorku. Funkce předsedy zastával Jiří Stolz a generálního tajemníka Arno Hais. Právě Haisův osobní neinventarizovaný fond o zhruba dvou desítkách kartonů, uložený v archivu České strany sociálnědemokratické v Praze, je primárním zdrojem informací k činnosti exilových organizací odborových pracovníků.

44 Blíže viz RODRÍGUEZ GARCÍA, Magaly: *Liberal Workers of the World, Unite? The ICFTU and the Defence of Labour Liberalism in Europe and Latin America (1949–1989)*. Oxford –

Odboroví funkcionáři z deseti zemí za železnou oponou tehdy již byli sjednoceni pod hlavičkou Mezinárodního ústředí svobodných odborů v exilu (*International Center of Free Trade Unions in Exile – ICFTUE*).⁴⁵ Zrodilo se v Paříži v říjnu 1948 jako organizace volně přidružená k Mezinárodnímu ústředí svobodných odborů a vysílalo na jeho konference delegáty s poradním hlasem.⁴⁶ Udržovalo intenzivní styk také s Americkou federací práce (*American Federation of Labor*), zahrnující sto třicet osm různých odborových federací s deseti miliony členů, a s Kongresem průmyslových organizací (*Congress of Industrial Organizations*), sdružujícím dvaatřicet průmyslových svazů s pěti miliony členů, z jejichž pokladen plynula skromná, alespoň však pravidelná finanční podpora, zejména na vydávání tiskovin. Mezinárodní ústředí svobodných odborů v exilu vydávalo v Paříži měsíčník *Labor in Exile* a jeho francouzskou mutaci *Syndicaliste en exil*, obojí v nákladu pět tisíc výtisků. Mimoto téměř každá z členských organizací disponovala vlastním tiskovým orgánem.⁴⁷

Logo Mezinárodního ústředí svobodných odborů v exilu (Immigration History Research Center, University of Minnesota, Minneapolis)

Podpora od amerických protějšků ještě nabyla na síle, když se obě zmíněné odborové centrály po letech rivality v prosinci 1955 spojily v mocnou ústřednu AFL-CIO, jež sdružovala asi čtvrtinu všech zaměstnanců ve Spojených státech a téměř všechny tamní největší odborové organizace (kromě horníků a železničářů). Svým předsedou zvolily sjednocené americké odbory George Meanyho, někdejšího předáka z New Yorku, známého vyjednávačským uměním, nekompromisním antikomunismem a tvrdým postojem vůči korupci.⁴⁸ Meany stál v čele AFL-CIO úctyhodných čtyřiaadvacet let a exulanti získali v tomto usměvavém muži s charakteristickým doutníkem, před jehož vlivem se třásl i Bílý dům, neocenitelného spojení. Meany se osobně přátelil s exilovými vůdci a řadě z nich poskytl

Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt/M. – New York – Wien, Peter Lang 2010; srv. CAREW, Anthony – DREYFUS, Michel – GOETHEM, Gert van – GUMBRELL-McCORMICK, Rebecca – LINDEN, Marcel van der (ed.): *The International Confederation of Free Trade Unions*. Bern, Peter Lang 2000.

45 V Evropě bylo ústředí známější pod svým francouzským názvem *Centre International des Syndicalistes Libres en Exil (CISLE)*.

46 Korespondence ICFTU s ICFTUE je uložena v Mezinárodním ústavu sociálních dějin (*International Institute of Social History*) v Amsterdamu, ICFTU Archives (1949–1993), složky 1901–1908, ICFTUE (1950–1974).

47 Ústředí svobodných československých odborů vydávalo *Odborové rozhledy*, Jugoslávci časopis *Syndicalist*, Maďari *Szabad Magyar Munkas*, Poláci *Głos Pracy* atd.

48 Blíže viz ROBINSON, Archie: *George Meany and his times*. New York, Simon & Schuster 1982.

Logo Mezinárodní federace svobodných novinářů (Czech Heritage Collection, University of Nebraska-Lincoln, Lincoln)

zde personální provázanost se Socialistickou unií střední a východní Evropy, kdy členové její exekutivy (například Srb Živko Topalović) zároveň zaujímali funkce v ICFTUE. V polovině padesátých let ovládl odborovou „internacionálu v exilu“ polský tandem Franciszek Biały a Alexandre Skrodzki jako generální tajemník.

Program Mezinárodního ústředí svobodných odborů v exilu spočíval po celou dobu existence na několika bodech. Vyzvedával právo zaměstnanců sdružovat se svobodně v odborových organizacích dle vlastní volby, právo těchto organizací odpovídat se pouze vlastnímu členstvu a zbavit se vnějších zásahů, zejména ze strany státní moci. Nechybělo ani právo na stávku, právo na sociální zabezpečení zaměstnanců a jejich rodin, nárok na zákonem upravenou minimální mzdu, placenou dovolenou, pevně stanovenou pracovní dobu, rovné příležitosti k zaměstnání nebo na pracovní postup a vzdělání pro všechny bez ohledu na původ, národnost, politické a náboženské přesvědčení.

Aktivity Mezinárodního ústředí svobodných odborů v exilu byly velmi různorodé. Sdružení adresovalo memoranda světovému společenství, publikovalo analýzy k zaměstnanecké politice komunistických režimů, navazovalo rozličné kontakty, například v Latinské Americe, kde se jeho hlavním partnerem stala Meziamerická regionální organizace pracujících (*Organización Regional Interamericana de Trabajadores*), jež pro svou jednostrannou orientaci na Spojené státy čelila hlasité kritice. Představitelé ústředí také uspořádali jedenáct přednáškových turné po evropských továrnách a podnicích. Druhého dubna 1955 se například konala konference ICFTUE v Turíně za spolupráce s Italskou unií práce (*Unione Italiana*

dobrozdání, aby jim americké úřady vydaly potřebná povolení ke vstupu do země. Pravidelný styk s Mezinárodním ústředím svobodných odborů v exilu udržoval především pověřený ředitel AFL-CIO pro Evropu Irving Brown.

Struktura ústředí se příliš nelišila od výše uvedených „exilových internacionál“. Zástupci všech deseti národních členských organizací Bulharů, Čechoslováků, Estonců, Jugoslávců, Litevců, Lotyšů, Maďarů, Poláků, Rumunů a Ukrajinců zasedli v plénu. Dvacetičlenný výkonný výbor každé dva roky volil ze svého středu předsedu, trojici místopředsedů, generálního tajemníka a pokladníka. Prvním předsedou se stal Polák Jan Kwapiński, po něm funkci převzal Estonec Johannes Michelson. Fungovala

del Lavoro). Kromě podrobných zpráv italského tisku o průběhu a jednotlivých referátech měla konference i praktický význam. Odboráři z východní Evropy absolvovali řadu mítinků a besed s dělníky místních podniků a továren, což se zřejmě promítlo i do výsledků voleb do závodní rady automobilky Fiat. Komunisté zde ztratili polovinu z dosavadních pozic a výsledky byly velkým úspěchem svobodných odborů.⁴⁹

Ve vzdělávacím zařízení La Bravière nedaleko Paříže ústředí na podzim 1955 uspořádalo sérii školení pro pět desítek mladých odborářských pracovníků v exilu, kterým měly informace dopomoci k získání zaměstnání u odborů na Západě. Projekt se setkal s velkým úspěchem a v dalších letech se opakoval.

V roce 1958 ústředí postihly vážné problémy. Nad mnohdy až diktátorskými manýrami předsedy Białase vyjadřovalo pohoršení stále více členů. Kvůli osobní animozitě Białas kupříkladu zbavil funkce zplnomocněnce ústředí pro Spojené státy, schopného Rumuna Sachu Volmana, byť se mu dařilo navazovat mnoho užitečných styků. Záhy se navíc objevilo vážné podezření, že Białas a Skrodzki zpronevěřili finance ústředí. Od počátku šedesátých let čelilo Mezinárodní ústředí svobodných odborů v exilu krizi vůdcovství a samozřejmě také nedostatku financí, což citelně limitovalo jeho aktivity. Do pádu železné opony se znatelného oživení již nedočkal.

Další nadnárodní exilové organizace

Výše představené organizace se patrně těšily poměrně největší známosti a vlivu mezi různými „internacionálami exulantů“ z východní Evropy. Následující řádky přináší výčet několika dalších nadnárodních profesních a zájmových sdružení v exilu a jména jejich vedoucích představitelů (v závorce je uvedena jejich národnost).⁵⁰ Jedná se o subjekty, jejichž existence neoddělitelně patřila k životu exulantských komunit i k dějinám studené války. Navzdory tomu o nich jsou dnes známy pouhé útržkovité informace, navíc stěží dohledatelné v zahraničních archivních fondech a knihách staršího data vydání. Tento souhrn slouží spíše pro zajímavost, k obecné orientaci v problematice, kterou česká historiografie převážně opomíjí.

Asociace středoevropských univerzitních profesorů a lektorů (*Central European University Professors' and Lecturers' Association*) – A. Ullein-Revicky (Maďar), N. Dolapčijev (Bulhar), B. Helczyński (Polák), L. Jovanović (Srb)

Federace sdružení veteránů ze střední a východní Evropy (*Federation of Associations of Ex-Combatants from Central and Eastern Europe*) – W. Korycki (Polák), M. Borosnyay (Maďar), R. Kopecký (Čech)

49 *IHRC*, ACEN Records 1953–1972, k. 42, ICFTUE annual report 1955, s. 3.

50 Zjištění křestních jmen všech zmíněných osob bude předmětem dalšího bádání. Aktuálně jsou proto uváděna pouze formou iniciál.

Mezinárodní federace svobodných novinářů ze střední a východní Evropy a baltských a balkánských zemí (*International Federation of Free Journalists from Central and Eastern Europe and Baltic and Balkan countries*) – B. Wierzbiański, Z. Nagórski (Poláci), P. Papírník (Čech), G. Ionescu (Rumun), J. Szilágyi (Maďar)

PEN klub spisovatelů v exilu (*P.E.N. Club Center for Writers in Exile*) – J. Wittlin, M. Kuncewiczová (Poláci), P. Tábori (Maďar), D. Nenov (Bulhar), E. Hostovský (Čech)

Rada evropských žen v exilu (*Council of European Women in Exile*) – M. Detarová (Srbka), B. Papánková (Slovenka), S. Puškarová (Ukrajinka), H. Fedorowiczová (Polka)

Rada svobodné mládeže ze střední a východní Evropy (*Council of Free Youth of Central and Eastern Europe*) – Vanguelov (Bulhar), L. Talko (Polák), G. Ciorănescu (Rumun), J. Vrzala (Čech), A. Raksanyi (Maďar)

Středoevropská federace křesťanských odborů (*Central European Federation of Christian Trade Unions*) – J. Melaher, L. Puš (Slovinci), L. Varga (Maďar)

Středoevropské federalistické hnutí (*Central European Federal Movement*) – A. Andoni (Albánc), J. Cydzik (Polák), B. Radica (Chorvat), F. Szabó (Maďar), J. Peterson (Lotyš)

Svobodná mezinárodní akademie věd a umění ze střední a východní Evropy (*Free International Academy of Sciences and Letters from Central and Eastern Europe*) – A. Marinescu, R. Bossy (Rumuni), M. Lajti (Maďar), M. Nowosad (Polák), M. Erjavec (Slovinec)

Svobodná mezinárodní federace deportovaných a internovaných odbojářů (*Fédération Internationale des Déportés et Internés de la Résistance*) – J. Profous (Čech), J. Zalewski, O. Pehr (Poláci)

Výše uvedené „exilové internacionály“ jsou pravděpodobně pouhým zlomkem organizací, které exulanti z východní Evropy různého sociálního původu, politického přesvědčení a profesního zaměření ve svobodném světě vytvořili. Měly politický, vzdělávací, vědecký, propagandistický, náboženský i tělovýchovný charakter. Mohly být zbrusu nové nebo navazovat na činnost obdobných těles doma, které komunisté po nástupu k moci zakázali. Sloužily k upevnění sounáležitosti uprchlíků, nehledě na jejich etnický původ, ke koncentraci odborníků v daném oboru, k vzájemné výměně myšlenek a představ o novém uspořádání Evropy. Ustavení těchto nadnárodních organizací zároveň vysílalo jasný vzkaz Západu o smíření mezi národy, které mezi sebou ještě o několik let dříve krvavě válčily. Kupříkladu skutečnost, že

Maďaři a Rumuni v exilu se dokázali zdržet zmínek o sporném území Sedmihradska a vystupovat bok po boku proti společnému nepříteli, hovořila jasně. Otázkou samozřejmě zůstává, nakolik by exulanti zůstali věrni ušlechtilým zásadám, které formovaly i programy těchto „internacionál“, pokud by k osvobození jejich zemí od komunismu došlo již v padesátých letech a oni se ve svých domovinách ujali vesla. Dokázali by zajímavé a progresivní úvahy převést z teoretické noviny také do praktické politiky a života společnosti?

Většina „exilových internacionál“ nepřečkala více než čtyři desetiletí trvající studenou válku. Čas je jednoduše odvál do zaprášených krabic v archivech. Je na nastupující generaci badatelů, aby nezaujatě posoudili, zdali šlo skutečně o věhlasné subjekty s reálným vlivem na vlády a *decision makers* v hostujících zemích, jak se ve své době snažily prezentovat, anebo spíše o nevýznamné diskusní kroužky, jež čerpaly z bývalé slávy několika osobností, poskytovaly útěchu a pocit důležitosti v tíživém vyhnanství, a nadto byly občas využívány pro zájmy západních zpravodajských služeb. Jisté je, že kvůli nedostatku relevantní literatury, archivních pramenů i osobních svědectví zúčastněných cesta za tímto poznáním nebude jednoduchá.